

Politiikan tutkimuksen moderni ja postmoderni kritiikki

Katsaus ontologiaan ja epistemologiaan¹

PAMI AALTO

Kahden viimeisimmän vuosikymmenen aikana politiikan tutkimus on kohdannut runsaasti tieteenfilosofisesti latautunutta kritiikkiä. Tarkoitin tällä kritiikillä 1980-lukua värittänyttä ja yhä jatkuvaa modernien ja postmodernien kriitikoiden debattia, joka on antanut oman leimansa myös kuluvan vuosikymmenen politiikan tutkimukselle. Vaikka keskustelu modernista ja postmodernista ei enää olekaan niin näkyvää, on se silti keskeisesti edustettuna monissa tieteenalan tämänhetkisisissä trendeissä, kuten globalisaatiokirjallisuudessa (ks. esim. Featherstone & Lash 1995) sekä uudelleen heränneessä kiinnostuksessa identiteetin ja kulttuurin käsitteitä kohtaan (ks. esim. Nicholson & Seidman 1995; Nederveen Pieterse 1995).

Keskustelussa esitetyt innovaatiot ovat siis löytäneet tiensä politiikan tutkimukseen laajemminkin. Kyse ei ole ainoastaan modernin ja postmodernin kritiikin keskinäisestä vastakkainasettelusta ja erilaisesta asenteesta sosiaalisen todellisuuden tutkimukseen. Moderneilla ja postmoderneilla kriitikoilla on periaatteellisesta filosofisesta vastakohtaisuudestaan huolimatta yhteinen referenssipiste, moderni projekti, jonka molemmat näkevät ongelmallisena. Viittaankin tässä yhteydessä modernilla

kritiikillä *modernin projektin filosofisen pohjan pääpiirteissään hyväksyviin, mutta sen saamaan ilmiasuun kriittisesti suhtautuviin tutkijoihin*, ja postmodernilla kritiikillä puolestaan *sekä modernin projektin filosofisen pohjan että sen ilmiasun hylkääviin tutkijoihin*.

Pyrin tuomaan esille, miten sekä modernin ja postmodernin kritiikin keskinäinen vastakohtaisuus että niiden yhteinen referenssipiste ovat potentiaalisesti hyödyllisiä politiikan tutkimuksen kehittämissäpyrkimysten näkökulmasta katsottuna. Modernien ja postmodernien kriitikoiden keskustelua ei tulisi ymmärtää vain polarisoituneena metateoreettis-filosofisena väittelynä² tai substantiaalisena debattina modernisaation luonteesta, kehityksestä ja nykyvaiheesta³. Kysessä on myös jo sellaisenaan tärkeä keskustelu politiikan tutkimuksen omaksumista ontologisista ja epistemologisista oletuksista: mistä sosiaalinen todellisuus koostuu, mitä sen osia tulisi tutkia, miten, ja millä tavoin voidaan lopulta puhua tutkimuksen tuottamasta tiedosta?

Viittaan ensin lyhyesti modernien ja postmodernien kriitikoiden välisen keskustelun

² Esimerkiksi Beck, Giddens ja Lash (1994, vi) pitävät moderni/postmoderni -debattia pitkittyneenä ja vain vähän konkreettisia kontribuutioita tuottaneena.

³ Luonnollisesti itse modernisaation luonne ja kehitys, sekä keskustelu siirtymisestä ”postmoderniin” aikaan on tärkeä osa debattia (kts. esim. Best & Keller 1991, 1-29); väitän kuitenkin, että tämän ymmärtäminen ainoana tavoitteena sulkee keskustelun ulkopuolelle debatin potentiaalisesti tärkeän tieteenfilosofisen annin.

¹ Kiitän hyödyllisistä kommentteista erityisesti Marja Kerästä, Pirjo Jukaraista, Niilo Kauppia, Vilho Harlea, Timo Kivimäkeä, Mika Alavaikkoa, Pasi Saukkosen koordinoiman ”kansallinen identiteetti” -verkoston jäseniä sekä *Politiikka*-lehden anonyymia refereettä.

metateoreettiseen tasoon ja tarkastelen sen jälkeen erikseen ontologista ja epistemologista tasoa. Tarkoitukseni on tuoda esille keskustelussa esitettyjä keinoja modernille projektille ja siihen nojaavalle perinteiselle politiikan tutkimukselle ominaisten dikotomioiden purkamiseksi. Katsaus perustuu modernin kritiikin osalta erityisesti seuraaviin kommentaariteksteihin: Crossley (1994, 1996), Keat (1981) ja Overman (1988); postmodernin kritiikin osalta erityisesti Parusnikova (1992), Pulkkinen (1996) ja Rosenau (1990) ja näitä yhdistelevien perspektiivien osalta Best & Kellner (1991) sekä Brown (1994).

1. Metateoria: moderni/postmoderni

Modernin käsitteellä voidaan viitata jo kristillisen keskiajan lopulla alkaneeseen ja yhä jatkuvaan moderniin projektiin. Modernin projekti on ollut edistysuskon leimaama. Se on merkinnyt jatkuvaa modernin itsensä uudelleenluomista ja näin syrjäytetyn ”vanhan” modernin muuntamista historiaksi. Moderni projekti on ymmärrettävä kokonaisvaltaisena ilmiönä – fyysisiä, taloudellisia, kulttuurisia ja psykologisia aspekteja omaavana – jonka ihmiset kokevat jonakin tiettyinä modernina hetkenä (Camilleri & Falk 1993, 44-47).

Moderni on jatkuvaan uudelleenluomiseen tähtäävässä modernisaatiopyrkimyksessään ollut kiinnostunut vakaan perustan etsimisestä. Kuten Tuija Pulkkinen (1996) korostaa, se on pyrkinyt jatkuvasti kyseenalaistamaan aina kulloinkin löytämänsä perustan, ainoastaan päästäkseen vielä perustavampaan *ytimeen*. Modernille on ollut ominaista pyrkimys erilaisten sisäistä ja ulkoista erottelevien dikotomioiden rakentamiseen (Pulkkinen, 45-47). Esimerkkeinä käsittelen ontologian osalta *objektivismi/subjektivismi* -dikotomiaa ja epistemologian osalta *skientismi/humanismi* -dikotomiaa. Modernit ja postmodernit kriitikot ovat käsitelleet näiden dikotomioiden sisältämiä tieteenfilosofisia lähtökohtia joko modernin projektin vääristyneinä ilmiöinä tai modernin projektin sisäisen repression ja dogmatismien heijastumina.

Moderneista kriitikoista esimerkiksi Habermas (1987a) näkee modernissa projektissa sekä repressiivisiä että emansipatorisia tendensse-

jä. Habermas uskoo, että emansipatorisia tendenssejä voidaan hyödyntää ortodoksin modernin muuntamisessa ilmiönsä valistuneemmaksi moderniksi projektiksi. Modernien kriitikoiden ydinryhmä käsittää Habermasin edustaman Frankfurtin koulukunnan kannattajia (esim. Linklater 1990). Näiden varsinaisten kriittisten teoreetikoiden ohella moderneina kriitikkoina voidaan lukea osaa feministitutkijoista (Best & Kellner 205-214; Brown 1994, 231), osaa konstruktionisteista, osaa fenomenologiaa hyödyntävistä kirjoittajista, sekä tietyin varauksin esimerkiksi gramscilaisia kansainvälisen poliittisen talouden tutkijoita (ks. Patomäki 1994, 456-457; 1997, 326) samoin kuin kriittistä teoriaa poststrukturalismiin luovasti yhdisteleviä kirjoittajia (esim. Devetak 1995).

Postmodernit kriitikot hylkäävät sekä modernin projektin filosofisen pohjan että sen saaman ilmiön. He ovat tietoisia modernin itseään toistavasta luonteesta ja kieltäytyvät jatkamasta modernisaatioprosessia. He eivät usko ytimen olemassaoloon, vaan katsovat kykenevänsä löytämään vain yhä uusia *kerroksia* (Pulkkinen 1996, 45). Heidän kritiikkinsä onkin usein luonteeltaan nihilistissävytteistä ja modernia kritiikkiä radikaalimpaa. Postmodernissa kritiikissä voidaan Zuzana Parusnikovan (1992) ehdottamalla tavalla tehdä analyttinen erottelu *lyotardilaisen* ja *poststrukturalistisen* aspektin välille⁴.

Lyotardilainen aspekti viittaa Jean-François Lyotardin (1984) tunnetuksi tekemään ja monien muiden postmodernistien jakamaan tendenssiin ymmärtää maailma eräänlaisena kielipeliä kollaasina; suuret narratiivit ovat joutuneet väistymään merkityksen fragmentoitua pluraalisiin, paikallisiin ja autonomisiin diskursseihin. Esimerkiksi tiede ja filosofia

⁴ Parusnikovan erottelu on ymmärrettävä nimenomaan analyttisena yrityksenä identifioida erilaisia aspekteja postmodernismissä. Silti on selvää, että yksittäisten kirjoittajien koko tuotannon sijoittaminen eksklusiivisesti joko lyotardilaiseen tai poststrukturalistiseen ryhmään on ongelmallista, mutta tästä puutteesta huolimatta Parusnikovan erottelu kuitenkin kertoo mielestäni enemmän postmodernismista kuin usein kirjallisuudessa esiintyvä konventionaalinen jako ”vahvaan” ja ”heikkoon” postmodernismiin (esim. Østerud 1996, 386).

edustavat vain yhtä, ei-etuoiikeutettua diskursua monien muiden joukossa ja ovat itsekin sisäisesti hajautuneita erilaisilla kielipeleillä operoiviin yksittäisiin tieteenaloihin.

Lyotardilainen aspekti on erilaisissa muodoissaan löydettävissä useidenkin kirjoittajien, mutta ehkä näkyvimmin Zygmunt Baumanin (1988), ja varauksellisemmin muun muassa Richard Rortyn (1986) tuotannosta. Poststruktuurilistinen aspekti viittaa kirjoittajiin, joille argumentti merkityksen siirtymisestä paikallisiin kielipeleihin on riittämätön. Heidän mukaansa merkitys on niin vaikeasti tavoitettavissa ja käsitettävissä, että tutkijalle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin pyrkiä purkamaan merkitystä konstituivia tekstuaalisia rakenteita ja kiistää subjektin olemassaolo. Poststruktuurilistisen aspektin omaksuvia postmoderneja kirjoittajia ovat esimerkiksi Baudrillard (1983) ja Derrida (1981).

* * *

Moderniin kritiikkiin on usein suhtauduttu verrattain ymmärtävästi perinteisempää politiikan tutkimusta edustavien tutkijoiden taholla. Postmoderni kritiikki on taas herättänyt voimakkaita vastareaktioita sekä perinteisempiä lähestymistapoja edustavien tutkijoiden, että modernien kriitikoiden keskuudessa. Välikillä postmoderni kritiikki on leimattu ”itsepetokselliseksi relativismiksi” (Østerud 1996, 388), toisinaan ”etnosentrismiksi” (Halliday 1994, 44) ja joskus ”uuskonservatismiksi” (Habermas 1987b) tai kaikenkattavasti ”anti-tieteeksi”⁵.

On kuitenkin huomattava, että sekä moderni että postmoderni kritiikki ovat sisäisesti heterogeenisiä, eivätkä siten aina kovinkaan helposti arvioitavissa monoliitteina. Erottelu moderniin ja postmoderniin kritiikkiin tekee väistämättä vääryyttä useillekin kirjoittajille. Mutta kuten Steve Smith (1995) tuo esille, on se joka tapauksessa nähtävä keskeisimpänä tämän päivän yhteiskuntatieteen jakolinjana (Smith,

26-30). Molemmat sisältävät yhteisenä ainekseenaan perinteisten, modernille projektille ominaisten dikotomioiden ylittämisyrittämyksen. Kumpikin haluaa erilaisista lähtökohdista ammentaen kehittää uudenlaisia, näkökulmataan riippuen joko ”myöhäismoderneja” tai ”postmoderneja” tapoja tarkastella politiikkaa.

2. Ontologia: objektivismi/subjektivismi

Objektivismi/subjektivismi on tyypillinen modernin esittämä ontologinen dikotomia (Crossley 1996, 74; vrt. Searle 1994, 183; Uus 1994). Se määrittää keskeisesti sekä modernia yhteiskuntatiedettä että politiikan tutkimusta sen osana. Objektivistinen ja subjektivistinen ontologia, sekä niitä purkava moderni ja postmoderni kritiikki voidaan tiivistää seuraavasti:

(i) *Objektivismi* viittaa oletukseen *objektien* apriorisesta olemassaolosta. Yhteiskunta käsitetään eräänlaisena selvästi rajattuna ja selkeästi analysoitavissa olevana metaobjektina, jonka oletetaan lainomaisesti ja säännönmukaisesti määrittävän ja determinoivan ihmisobjekteja ja inhimillistä toimintaa. Vain tutkijalle on myönnetty lakeja ja säännönmukaisuuksia kartoittavan subjektin asema (Crossley 1996, 74-75). Suurin osa nykyisestä yhteiskuntatutkimuksesta on ontologisilta lähtökohdiltaan objektivistista (vrt. Gusfield 1989, 26; Palonen 1983, 13; Rosaldo 1989, 169). Objektivistinen politiikan tutkimus suuntautuu ennenkaikkea politiikan makrotasolle, toimintaa määrittäviksi nähtyihin rakenteisiin ja poliittisiin institutioihin. Objektivistisen ontologian vaikutus on parhaiten löydettävissä esimerkiksi behaviorismiin lukeutuvasta, yhä kenties politiikan tutkimuksen suosituimmasta traditiosta, surveytutkimuksesta⁶, sekä luon-

⁶ Ks. esim. Dryzek (1990, 155-161). Surveytutkimuksessa politiikka nähdään liian kaukaisena ja kompleksisena, jotta tavallinen äänestäjä voisi osallistua siihen toimivana subjektina. Politiikkaa määrittää vaaliehtokkaiden, puolueiden ja erilaisten intressiryhmien valtakamppailu. Kansalaisen osa on lähinnä reaktiivisen valitsijan, objektin rooli. Hänen nähdään olevan sosiaalisten voimien determinoima. Toimivan ja itenäisen subjektin status on myönnetty vain surveytutkimuksen toteuttavalle tutkijalle, joka pyrkii etsimään poliittista käyttäytymistä määrittäviä lakeja subjekteista riippumattomien muuttujien avulla.

⁵ Kuten Segerstråle (1996, 18-23) kuitenkin osoittaa, syytökset anti-tieteestä ovat perustuneet pitkälti syytösten esittäjien uskoon tieteen yhtenäisyyteen. Monilla heistä on ollut tiettyjä emotionaalisia, rahoituksellisia ja institutionaalisia syitä postmodernistien kritisoimiseen.

nollisesti funktionalismista ja strukturalismista⁷; nämä kolme edustavatkin politiikan tutkimuksen perinteisimpiä tutkimusotteita. Marxistiset lähestymistavat sijoittuvat ontologialtaan usein lähelle strukturalismia ja ovat siten myös pääsääntöisesti objektivistisia.

(ii) *Subjektivismi* viittaa nimensä mukaisesti oletukseen *subjektien* apriorisesta olemassaolosta. Käsitteet kuten ”yhteiskunta” ja ”sosiaalinen” redusoidaan solipsistisesti toisistaan irrallisiksi käsitettyjen yksilösubjektien ajatusmaailmoin. Kiinnostus ohjautuu yksilösubjektien tapoihin representoida maailmaa ja heidän ymmärryksiinsä siitä. Tutkijan rooli on alistaa itsensä tutkimansa subjektin maailmaan (Crossley 1996, 74-75). Subjektivistinen ontologia on ollut yhteiskuntatieteissä tiettyjä tutkimusaloja lukuunottamatta pääsääntöisesti marginaalisessa asemassa. Subjektivistinen politiikan tutkimus ohjautuu mikrotason poliittisiin prosesseihin, mikrotoimijoiden käsityksiin niistä ja heidän tapoihinsa kokea politiikka ja poliittisuus. Subjektivistisen ontologian vaikutus on löydettävissä esimerkiksi yhdysvaltalaisesta poliittisesta psykologiasta⁸, psykoanalyyseista⁹ sekä Husserlin fenome-

⁷ Kts. esim. Giddens (1984). Funktionalistinen ja strukturalistinen ontologia esittävät yhteiskunnan annettuna objektimaailmana ja katsovat sosiaalisten voimien determinoivan kausaalisesti yksilöobjekteja.

⁸ Kts. esim. Deutsch (1983, 222). Yhdysvaltalaisessa poliittisessa psykologiassa on tavallisesti painotettu persoonallisuuden ja psykologisten prosessien roolia käyttäytymisen kausaalisina determinanteina. Eurooppalaisessa traditiossa taas on useammin huomioitu myös rakenteellisten tekijöiden ja poliittisten prosessien rooli.

⁹ Psykoanalyttinen politiikan tutkimus on ollut kiinnostunut ihmismieleessä vaikuttavien irrationaalisten elementtien alkuperästä (Rustin 1991, 61). Esimerkiksi Neuvostoliiton ulkopoliittisen eliitin toimintatapoja on lähestytty psykoanalyysein tarjoamin keinoin. Lähtökohdaksi on otettu eliitin lapsuudenkokemukset ja niiden aiheuttamat tiedostamattomat tekijät, jotka on nähty käyttäytymisen determinanteina (Pursiainen 1995, 20-22).

¹⁰ Kts. esim. Murphy (1980, 1-15). Husserlin fenomenologian lähtökohdanna on fenomenologinen reduktio. Yksilösubjektin tietoisuudesta riippumattoman maailman olemassaolo kielletään. Kaikki mahdolliset annetut objektit muunnetaan yksilösubjektin tietoisuuden osiksi. Todellisuus ankkuroidaan yksilösubjektin omiin kokemuksiin, mentaaliin konstruktioihin ja tietoihin tekoihin.

nologiasta¹⁰. Nämä lähestymistavat edustavat legitimejä, mutta tieteenalan valtavirran sivuuttamia tutkimusotteita.

(iii) Objektivismi/subjektivismi -dikotomian sisältämiä tieteenfilosofisia lähtökohtia purkavalle modernille kritiikille on ominaista pyrkimys *intersubjektivistiseen* ontologiaan. Ensinnäkin, kuten Nick Crossley (1996) kirjoittaa, modernit kriitikot torjuvat objektivistisen näkemyksen yksilösubjekteja dominoin tavoin determinoivasta yhteiskunnasta. Objektivistille on tyypillistä esimerkiksi abstrahoida kielellisiä rakenteita irrallisiksi muusta sosiaalisesta todellisuudesta ja kategoriseen virheeseen syyllistyen olettaa niiden determinoivan samaa sosiaalista todellisuutta, josta ne on abstrahoitu. Samalla objektivistit paradoksaalisesti itse olettavat olevansa näiden determinoivien rakenteiden ulottumattomissa ja näin kieltävät oman osallisuutensa sosiaalisen todellisuuden muotoutumiseen (Crossley, 74).

Toiseksi, modernit kriitikot torjuvat subjektivistisen pyrkimyksen redusoida yhteiskunta yksilösubjekteihin. Heille subjektivistien solipsistinen reduktio merkitsee sitä, että sosiaalisen todellisuuden luonne yksilöiden *välisenä* tilana kielletään. Modernit kriitikot käsittelevät yhteiskunnan subjekteja yhdistävänä verkostona. Yhteiskunta on toiminnan ja vuorovaikutuksen kulminaatiopiste, jossa yhdistyvät institutionalisoituneet, jaetut, käytännölliset ja materiaaliset resurssit. Tutkijan kiinnostus ohjautuu subjekteille mielekkääseen, kieleen perustuvaan ja osallistuvaan, yhteiskuntaa konstruoivaan toimintaan. Tutkija tunnustaa olevansa osa yhteiskuntaa. Hänen on kuitenkin jossain määrin objektivoitava yhteiskunnassa ilmeneviä merkitysrakenteita kyetäkseen tutkimaan niitä (Crossley, 74-75).

On totta, että intersubjektivismiin juuret voidaan jäljittää pitkälle yhteiskuntafilosofian historiaan¹¹. Silti intersubjektivistisen ontologian kasvava suosio ja useat viimeaikaiset intersubjektivismia edelleenkehittäneet kontribuutiot oikeuttavat puheen erillisestä objekti-

¹¹ Filosofian klassikoista tässä yhteydessä tärkeimpänä voitaneen pitää Aristotelesta. Moderneista filosofeista edelläkävijöitä ovat esimerkiksi Kant, Nietzsche ja Wittgenstein.

vismi/subjektivismi -dikotomiaa purkavasta modernista kritiikistä. Kontribuutioina voidaan lukea muun muassa sosiaalista konstruktionismia¹², jossa korostetaan yhteiskunnan dialektisesti strukturoituvaa luonnetta yksilöiden ulkoistaessa ja objektivoidessa omaa subjektiivista todellisuuttaan ja samanaikaisesti sisäistäessä objektiivista todellisuutta (kts. esim. Giddens 1984), Bourdieun sosiologiaa (kts. esim. Kauppi, ilmestyy), Merleau-Pontyn ja Schützian fenomenologian inspiroimia tekstejä (kts. Crossley 1994, 1996; Väyrynen 1993) sekä Foucaultin ja Habermasin analyysejä vallasta ja elämämaailmasta (kts. Crossley 1994, 1996).

(iv) Postmodernin kritiikin ehdottamat purkukeinot ovat astetta radikaalimpia, vaikkakin hajanaisempia kuin modernin kritiikin intersubjektivismi. Ensinnäkin postmodernistit torjuvat objektivistisen ontologian oletuksen tutkijasta riippumattoman, apriorisen objekti maailman olemassaolosta. He esittävät todellisuuden pluraalisena ja mitä erilaisimmilla tavoilla luettavissa ja tulkittavissa olevana. Postmodernismia määrittääkin vahva antiobjektivismi. Tällä tavoin postmodernistit ovat purkaneet objektivistien käsityksiä muun muassa suvereenisuudesta (Bartelson 1995; Camilleri & Falk 1993), valtiosta (Luke 1993), sisä- ja ulkopolitiikan erottelemisen mahdollisuuksista (Walker 1993), diplomatian luonteesta (Der Derian 1987) ja turvallisuuden käsitteestä (Campbell 1992; Dillon 1996).

Toiseksi postmodernistit torjuvat subjektivistien oletuksen yksilösubjektien ensisijaisuudesta. Eräät poststrukturealistisen aspektin omaksuvista kirjoittajista haluavat provokaatiivisesti julistaa subjektin kuolleeksi. Osa lyotardilaisen aspektin omaksuvista kirjoittajista on sen sijaan osoittanut kiinnostusta eräänlaisen postmodernin yksilösubjektin mahdollisuuteen. Se olisi arkipäiväiseen ja margi-

naaliseen elämään kiinnittyvä, subjektivistien tunnistamattomissa oleva ei-essentialistinen, kenties itseensä kääntynyt persoona (Rosenau 1990, 86-97). Postmodernille kriitikoille on yleisesti ottaen tyypillistä painottaa yksilösubjektien *konstruoitua* luonnetta. Tuija Pulkkisen postmodernilla yksilösubjektilla ei ole essentialistista ydintä, vaan kerroksia, joita sosiaaliset voimat jatkuvasti muovaavat (Pulkkinen 1997, 92-94). Jussi Vähämäki näkee yksilösubjektin joukkona ajassa ja tilassa yhdyntyneitä representaatioita (1995).

Karkeasti yleistäen voidaan siis sanoa, että postmodernistien valtavirta pyrkii ylittämään objektivismi/subjektivismi -dikotomian ymmärtämällä yksilösubjektit konstruoituina, ympäröivään sosiaaliseen todellisuuteen paikantuvien valtasuhteiden läpitunkemina. Tämä ymmärrys on erityisen hyvin edustettuna varsin suosituksi nousseessa postmodernissa *identiteettipolitiikan* tutkimuskirjallisuudessa. Kirjoittajat ovat korostaneet, kuinka tilalliset tekijät yhä enemmän näyttäytyvät uudenlaisina ja arvaamattomina representaatioina yksilösubjekteissa. Yksilöiden identiteeteistä ei siten voida esittää minkäänlaista singulaarista luentaa. Identiteetinmuodostuksesta käydään jatkuvaa uudelleenmäärittelyn taistelua (ks. esim. Aalto 1996; Keith & Pile 1993)¹³.

Sekä moderni että postmoderni kritiikki eroavat selkeästi objektivismista ja subjektivismista; kumpikin antaa yksilösubjektille legitimiin aseman analyysiyksikkönä, kuitenkin sortumatta solipsismiin. Moderni kritiikki tekee tämän rekonstruktiiivisesti, moderni kritiikki ennenkaikkea dekonstruktiiivisesti, hyläten modernin kokonaisuudessaan. Vapaamuotoisesti tulkittuna modernien kriitikoiden intersubjektivismille ja postmodernien kriitikoiden identiteettipolitiikalle on yhteistä ymmärrys yksilösubjektien asemasta toimintaa määrittävissä *konteksteissa*. Molemmat ovatkin kon-

¹² On totta, että sosiaalisen konstruktionismin alku-perä itsenäisenä lähestymistapana voidaan paikantaa Bergerin ja Luckmannin teokseen *The Social Construction of Reality* (1966). Lähestymistapa kuitenkin "unohdettiin" joksikin aikaa, ja lähinnä viimeaikainen, kasvava kiinnostus oikeuttaa puheen erityisestä modernin kritiikin konstruktionismista. Tämä tendenssi on ollut nähtävissä mm. kansainvälisen politiikan tutkimuksessa (Adler 1997).

¹³ Identiteettipolitiikan käsitteellä (politics of identity) viitataan usein myös ns. erilaisuuden politiikkaan (politics of difference). Erilaisuuden politiikasta kirjoittavat tutkijat ovat erityisen kiinnostuneita rodun, sukupuolen ja seksuaalisen suuntautuneisuuden merkityksestä identiteettien muotoutumisessa (kts. Best & Kellner 1991, 205-206; myös Nicholson & Seidman 1995).

tekstuaalisuutta korostaessaan vaikuttaneet omalta osaltaan tilan ja spatiaalisuuden merkityksen ajankohtaistumiseen politiikan teoriassa (Ks. Paasi 1997, 25; vrt. Featherstone & Lash 1995).

3. Epistemologia: skientismi/humanismi

Skientismi/humanismi on taas puolestaan modernille tyypillinen epistemologinen dikotomia (Overman 1988, viii; vrt. Crossley 1996, 74-75). Kuten objektivismi/subjektivismi -dikotomia, on tämäkin löydettävissä sekä modernista yhteiskuntatieteestä että politiikan tutkimuksesta sen osana. Skientistinen ja humanistinen epistemologia, ja niiden tieteenfilosofisia lähtökohtia purkava moderni ja postmoderni kritiikki voidaan esittää seuraavasti:

(i) *Skientismi* voidaan määritellä pyrkimykseksi *positivistiseen* tutkimusotteeseen. Tavoitteena on tieteellinen metodi ja empiirinen tutkimustapa. Skientismi sitoutuu yhtenäisen, arvovapaan tieteen ideaaliin ja näkee yhteiskuntatieteet epistemologiselta statukseltaan luonnontieteiden kaltaisina. Skientistit välttävät metafysisistä keskustelua ja spekulointia ei-havaittavissa olevista entiteeteistä. Skientismia värittää universalismi ja pyrkimys kvantifiointiin, käytännöllisyyteen, sovellettavuuteen, objektiivisuuteen ja kumulatiivisuuteen (Overman 1988, ix-xvi; Keat 1981, 1-3). Skientistinen epistemologia on dominoinut erityisesti yhdysvaltalaisista yhteiskuntatiedettä (Bernstein 1991, 35). Vaikka monia skientistisiä tavoitteita on parina viime vuosikymmenenä kritisoitu rajustikin, on skientismin vaikutus yhä löydettävissä yhteiskuntatieteen valtavirrasta. Nykyään se näyttyy esimerkiksi fallibilistisena positivismina (Overman 1988, ix). Poliitiikan tutkimuksessa skientismi on löydettävissä, esimerkiksi rationaalisen valinnan teorian ohella¹⁴, kenties kaikkein puhtaimmillaan behaviorismista ja sen alalajista, surveytutkimuksesta, sekä myös funktionalismista ja strukturalismista. Crossley huomauttaakin, että objektivistisen ontologian omak-

suvilla lähestymistavoilla, kuten surveytutkimuksella, on taipumusta kiinnittyä skientistiseen epistemologiaan (1996, 74).

(ii) *Humanismi* voidaan määritellä pyrkimykseksi *relativistiseen* tutkimusotteeseen. Tavoitteena on toimijoiden kokemien merkitysten ymmärtäminen ja tulkitseminen. Humanismi sitoutuu ajatukseen luonnontieteiden ja yhteiskuntieteiden erilaisesta epistemologisesta statuksesta. Humanistit näkevät yhteiskuntatieteen tutkimuskohteen perusluonteeltaan subjektiivisena, pluraalisena ja arvolatautuneena. He haastavat skientistien pyrkimyksen universalismiin, kvantifiointiin, sovellettavuuteen, objektiivisuuteen ja kumulatiivisuuteen (Overman 1988, ix-xvii; Keat 1981, 3-4). Humanismi on ollut leimallisempaa eurooppalaiselle kuin yhdysvaltalaiselle yhteiskuntatieteelle. Erityisesti saksalaisessa traditiossa sen asema on perinteisesti ollut vahva. Vaikutusvaltaisena puolustuksena voidaan lukea esimerkiksi Peter Winchiä (1958), jonka mukaan sosiaalinen toiminta on ymmärrettävä ennenkaikkea erilaisten sääntöjen seuraamisena. Siksi yhteiskuntatieteiden tutkimuskohde eroaa jo käsitteellisellä tasolla luonnontieteistä. Poliitiikan tutkimuksessa humanismi on löydettävissä erityisesti hermeneuttisen tutkimuksen pitkästä traditiosta ja aatehistoriallisesta tutkimuksesta.

(iii) Skientismi/humanismi -dikotomian tutkimusfilosofisia lähtökohtia purkava moderni kritiikki sijoittuu usein lähelle Frankfurtin koulukunnan *kriittistä teoriaa*. Ensinnäkin, kuten Keat (1981) toteaa, Habermasin kaltaiset kriittiset teoreetikot torjuvat skientistien pyrkimyksen luonnontieteen kaltaiseen, arvovapaaseen tutkimukseen. He näkevät skientismin repressiivisenä ja dominoivia luokkasuhteita ylläpitävänä. Skientistien pyrkimys universalismiin ja yleisiin lakeihin johtaa historiallisesti spesifien rakenteiden näkemiseen ikuisina ja muuttumattomina. Skientistien käytännöllisyys on kapean instrumentalistista, refleksiivisen ja emansipatorisen toiminnan tukahduttavaa (Keat, 2-3).

Toiseksi, kriittiset teoreetikot torjuvat humanistien pyrkimyksen priorisoida toimijoiden kokemien merkitysten ymmärtämistä ja tulkitsemista. He näkevät humanismin kyvyttömänä valottamaan ideologista tietoisuutta ja vääris-

¹⁴ Ks. esim. Dryzek et al. (1989, 477-479) ja Onuf (1989, 55-57); huomaa kuitenkin Onufin tässä esitetyistä eroava tapa luokitella yhteiskuntatieteellisiä teorioita ontologian ja epistemologian tasolla.

tynyttä itseymmärrystä. Humanistien eksklusiivinen pyrkimys merkitysten ymmärtämiseen johtaa rakenteellisten tekijöiden aliarvioimiseen. Humanismi on kritiikitöntä ja kykenemätön haastamaan vallitsevia valta- ja kontrollisuhteita. Kriittiset teoreetikot katsovatkin tehtäväkseen tuottaa dominaation ylittävää, radikaalin muutoksen mahdollistavaa tietoa. Tavoitteena on ideologiasta vapautunut yhteiskunta. Siksi on esitettävä poliittista toimintaa motivoivaa kritiikkiä (Keat, 3-4).

Varsinaisten Frankfurtin koulukuntaan sitoutuvien kriittisten teoreetikkojen ohella voidaan muitakin kirjoittajia lukea skientismi/humanismi -dikotomiaa purkavina moderneina kriitikoina. Esimerkiksi Foucaultin poststrukturalismi torjuu skientismin manipulatiivisena ja repressiivisenä, mutta samanaikaisesti onnistuu teorianrakennuspyrkimyksensä ansiosta ylittämään hermeneuttikkojen relativismin. Kriittiseen feminismin lukeutuvat kirjoittajat esittävät tiedon ankkurointipaikaksi naisnäkökulmaa. He näkevät naisnäkökulman perinteistä miesnäkökulmaa emansipatorisempana (vrt. Brown 1994, 230-231).

(iv) Postmoderni kritiikki on myös epistemologian tasolla modernia kritiikkiä radikaalimpaa, mutta hajanaisempaa. Ensinnäkin, postmodernismin lyotardilaisen aspektin omaksuvat kirjoittajat torjuvat skientismin konotoiman universalismin korostaessaan merkityksen siirtymistä autonomisiin ja paikallisiin diskursseihin. Poststrukturalistisen aspektin omaksuvat kirjoittajat vievät argumentin pidemmälle. Minkäänlaista Arkhimedeiden pistettä, johon tieto voitaisiin ankkuroida, ei ole olemassa. Merkitystä ei voida tavoittaa. Ainoa mahdollisuus on tyytyä paljastamaan tekstien sisäisiä paradokseja ja jännitteitä, ja siten purkaa tekstien auktoriteetteja (Best & Kellner 1991, 21; Parusnikova 1992, 31-35).

Toiseksi postmodernistit torjuvat humanismin painotuksen ymmärtämisen ensisijaisuudesta. Lyotardilaisen aspektin omaksuvat kirjoittajat puhuvat kylläkin tulkitsemisesta, mutta eivät tarkoita tällä hermeneuttista tulkintaa. Postmoderni tulkinta ei pyri etsimään tekstien sisäistä rakennetta, vaan ammentaa tutkijan intuitiosta, tunnetiloista ja vaistoista. Samanaikaisesti on syytä painottaa, että se sallii ajallisesti ja paikallisesti määriteltyjen, tarkkojen

ja rationaalisten tulkintasääntöjen mahdollisuuden. Osa postmodernisteista onkin ehdottanut eräänlaisten antitotalististen, ei-määrittävien ”para-kriteerien” soveltamista. Tarkoituksena on kysyä, mitä tekstit voivat kertoa niiden lukijan omien kokemusten valossa (Rosenau 1990, 87).

Postmodernismista on siis löydettävissä skientismi/humanismi -dikotomiaa purkavia aineksia. Esimerkiksi Christine Sylvester (1994) puhuu postmodernista feminisistä, joka pyrkii yhdistämään toisaalta postmodernin ymmärryksen konstruoidusta yksilösubjektista ja toisaalta kriittisen feminismin vaatimuksen yksilösubjektien sanoman kuuntelemisesta ja tulkitsemisesta. Donna Haraway (1988) puolestaan kirjoittaa kontekstiin sidotusta, positivismin ja relativismin dikotomiaa purkavasta epistemologiasta. Harawayn mukaan kumpikin dikotomian ääripositio estää selkeän arvioinnin, kun taas kontekstuaaliseen, paikannettavissa olevaan tietoon pyrkivä epistemologia tarjoaa mahdollisuuden kriittiseen ja samalla intersubjektiiviseen vuoropuheluun. Sylvesterin ja Harawayn esittämissä epistemologisissa kannanotoissa onkin ominaista Arkhimedeiden pisteen mahdollisuuden hylkääminen ja silti samanaikainen vapaan tahdon omaavan yksilösubjektin kunnioittaminen.

* * *

Ylläesitetystä ontologisen ja epistemologisen tason katsauksessa olen tiivistetysti pyrkinyt tuomaan esille erityisesti seuraavia perushuomioita: (i) ontologian tasolla politiikan tutkimuksen valtaviiran lähestymistavat ovat objektivistisia (ii) valtaviiran marginaaleissa voidaan erottaa myös subjektivistisia lähestymistapoja (iii) epistemologian tasolla valtaviiran lähestymistavat ovat yleensä skientistisiä¹⁵ (iv) skientismin ohella myös humanismi on pitkän tauon jälkeen ja yhä

¹⁵ Objektivistisen valtaviiran ohella myös muutamat subjektivistiset lähestymistavat ovat skientistisiä, mm. psykoanalyysi ja Husserlin fenomenologia (Keat 1981, vii; Bernstein 1991, 10-13).

¹⁶ Humanismin kasvava suosio on liittynyt erityisesti jälkibehaviorismiin (vrt. Berndtson 1993).

enemmän löydettävissä tutkimuksen valtavirrasta¹⁶ (v) moderni ja postmoderni kritiikki kykenevät eksplikoimaan modernin projektin rajoitteita ja esittämään vaihtoehtoisia, objektivismi/subjektivismi ja skientismi/humanismi -dikotomioita purkavia perspektiivejä. Osa näistä vaihtoehtoisista perspektiiveistä on saavuttanut verrattain paljon suosiota politiikan tutkimuksessa; esimerkkinä voidaan mainita Foucaultin ja Habermasin intersubjektivismin (ks. yllä; Crossley 1996) pohjaavat tutkimussuuntaukset, sosiaalisesta konstruktionismista ammentava uudehko kansainvälisen politiikan tutkimus (Adler 1997) sekä nopeasti yleistynyt identiteettipolitiikan ja erilaisuuden tutkimus.

On silti huomattava, että moderni kritiikki on kaikenkaikkiaan saanut vankemman jalansijan kuin postmodernismi. Syynä tähän saattaa olla modernin kritiikin koherentimpi luonne. Sen edustajien jakama ymmärrys modernille projektille ominaisen emansipatorisen, edistysuskoksen ajattelun periaatteellisesta hedelmällisyydestä tuo suuntaukseen tiettyä yhtenäisyyttä. Moderni kritiikki onkin valistuksen inspiroima yritys muuttaa esimerkiksi riskiyhteiskunnan tuottamiseen (Beck 1992), elämismaailman kaventumiseen (Habermas 1987a) ja muihin vääristyneisiin ilmiäisiin ajautuneen modernin projektin kulkua.

Vaikka on selvää, että postmoderni kritiikki on hajanaisempaa ja kenties vaikeammin rationaalisesti puolustettavissa, saattaa se kuitenkin juuri radikaaliutensa ansiosta lopulta tarjota enemmän politiikan tutkimukselle (vrt. Smith 1997)¹⁷. Postmodernismin modernista kritiikistä poikkeava asenne modernia projektia kohtaan on tuonut suuntaukselle paljon kannatusta muun muassa modernisaatiossa marginalisoitujen ryhmien tutkimuksessa; esimerkkeinä voidaan mainita postkolonialismin ja rasismien tutkimus, feministinen tutkimus ja seksuaalisten vähemmistöjen tutkimus (Nicholson & Seidman 1995).

¹⁷ Paradoksaalisesti kuitenkin kaikki postmodernisteiksi julistautuvat tutkijat eivät kykene itse käytännössä pysyttelemään omien metateoreettisten valintojensa asettamissa rajoissa (Patomäki 1997, 327-328). Tämä ei silti mielestäni vähennä postmodernin kritiikin potentiaalista arvoa.

Mikä lopulta sitten on modernin ja postmodernin kritiikin yhteinen kontribuutio politiikan tutkimukselle? Ensinnäkin ne kykenevät yhdessä pitämään yllä tärkeää keskustelua politiikan tutkimuksen asemasta osana kiistanalaista modernia projektia. Toiseksi ne kumpikin kykenevät potentiaalisesti uudistamaan politiikan tutkimusta siten, että tieteenala kiinnittäisi aikaisempaa enemmän huomiota myös ontologisiin ja epistemologisiin kysymyksiin. Samalla sen tulisi heijastella adekvaatimmin tieteenfilosofian viimeaikaista kehitystä; objektivismi/subjektivismi- ja skientismi/humanismi -dikotomioihin takertuvia tieteenfilosofia on tänä päivänä yhä vaikeampi löytää.

LÄHTEET

- Aalto, Pami (1996): *East and West. The Everyday Life of an Estonian Individual in the Context of Estonian-Russian Relations*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin Yliopisto, Helsinki.
- Adler, Emanuel (1997): Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics. *European Journal of International Relations* 3:3, s. 319-363.
- Bartelson, Jens (1995): *A Genealogy of Sovereignty*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Baudrillard, Jean (1983): *In the Shadow of Silent Majorities*. Semiotext(e), New York.
- Bauman, Zygmunt (1988): Sociology and Postmodernity. *Sociological Review* 36:4, s. 790-813.
- Beck, Ulrich (1992): *Risk Society. Towards a New Modernity*. SAGE, London & Newbury Park, CA & New Delhi.
- Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (1994): Preface. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott: *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Polity Press, Cambridge.
- Berger, Peter & Luckman, Thomas (1966): *The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin Books, London.
- Berndtson, Erkki (1993): Demokratia, kieli ja vallan legitimointi. Katsaus suomalaiseen politiikan tutkimukseen vuonna 1993. *Politiikka* 35:3, s. 187-199.
- Bernstein, Richard J. (1991): *Beyond Objectivism and Relativism. Science, Hermeneutics and Praxis*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Best, Steven & Kellner, Douglas (1991): *Postmodern Theory. Critical Interrogations*. MacMillan, London.
- Brown, Chris (1994): Turtles All the Way Down: Anti-Foundationalism, Critical Theory and International Relations. *Millennium: Journal of International Studies* 23:2, s. 213-236.
- Camilleri, Joseph A. & Falk, Jim (1993): *The End of*

- Sovereignty? The Politics of a Shrinking and Fragmenting World.* Edward Elgar, Aldershot & Vermont, USA.
- Campbell, David (1992): *Writing Security. United States Foreign Policy and the Politics of Identity.* Manchester University Press, Manchester.
- Crossley, Nick (1994): *The Politics of Subjectivity. Between Foucault and Merleau-Ponty.* Avebury, Aldershot & Brookfield, USA & Hong Kong & Singapore & Sydney.
- Crossley, Nick (1996): *Intersubjectivity. The Fabric of Social Becoming.* SAGE, London & Thousand Oaks & New Delhi.
- Der Derian, James (1987): *On Diplomacy: A Genealogy of Western Estrangement.* Blackwell, Oxford.
- Derrida, Jacques (1981): *Positions.* University of Chicago Press, Chicago.
- Deutsch, Morton (1983): What is Political Psychology? *International Social Science Journal* 35, s. 221-236.
- Devetak, Richard (1995): The Project of Modernity and International Relations Theory. *Millennium: Journal of International Studies* 24:1, s. 27-51.
- Dillon, Michael (1996): *Politics of Security: Towards a Political Philosophy of Continental Thought.* Routledge, London.
- Dryzek, John (1990): *Discursive Democracy. Politics, Policy and Political Science.* Cambridge University Press, Cambridge.
- Dryzek, John et al. (1989): Subject and System in International Interaction. *International Organization* 43:3, s. 475-503.
- Featherstone, Mike & Lash, Scott (1995): Globalization, Modernity and the Spatialization of Social Theory: An Introduction. Teoksessa Featherstone, Mike & Lash, Scott & Robertson, Roland, toim.: *Global Modernities.* SAGE, London & Thousand Oaks & New Delhi.
- Giddens, Anthony (1984): *The Constitution of Society. Outline of a Theory of Structuration.* Polity Press, Cambridge.
- Gusfield, Joseph R. (1989): Introduction. Teoksessa Burke, Kenneth: *On Symbols and Society.* The University of Chicago Press, Chicago.
- Habermas, Jürgen (1987a): *The Theory of Communicative Action, Vol 2: Lifeworld and System.* Polity Press, Cambridge.
- Habermas, Jürgen (1987b): *The Philosophical Discourses of Modernity.* Polity Press, Cambridge.
- Halliday, Fred (1994): *Rethinking International Relations.* MacMillan, London.
- Haraway, Donna (1988): Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies* 14:3, s. 575-599.
- Harle, Vilho (1995): *Politics in a Peaceful Change: A Thousand Faces of the Enemy.* Esitys symposiumissa Otherness, Identity & Politics 15-17.12.1995, Helsinki.
- Kauppi, Niilo (ilmestyy): *Bourdieu'n käsité habitus: kritiikkiä ja kehittämisehdotuksia.*
- Keat, Russell (1981): *The Politics of Social Theory.* Basil Blackwell, Oxford.
- Keith, Michael & Pile, Steve (1993): Introduction Part 1: The Politics of Place. Teoksessa Keith, Michael & Pile, Steve: *Place and the Politics of Identity.* Routledge, London & New York.
- Luke, Timothy W. (1993): Discourses of Disintegration, Texts of Fragmentation: Re-reading Realism in the New World Order. *Alternatives* 18, s. 229-258.
- Linklater, Andrew (1990): *Beyond Realism and Marxism: Critical Theory and International Relations.* MacMillan, London.
- Lyotard, Jean-François (1984): *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge.* Manchester University Press, Manchester.
- Murphy, Richard T. (1980): *Hume and Husserl. Towards Radical Subjectivism.* Martinus Nijhoff Publishers, The Hague & Boston & London.
- Nederveen Pieterse, Jan (1995): *Europe among Other Things: Europeanization and Globalization.* Esitys symposiumissa Otherness, Identity & Politics 15-17.12.1995, Helsinki.
- Nicholson, Linda & Seidman, Steve, toim. (1995): *Social Postmodernism. Beyond Identity Politics.* Cambridge University Press, Cambridge & New York & Melbourne.
- Onuf, Nicholas (1989): *World of Our Making. Rules and Rule in Social Theory and International Relations.* University of South Carolina Press, South Carolina.
- Overman, E. Samuel (1988): Introduction: Social Science and Donald T. Campbell. Teoksessa *Methodology and Epistemology for Social Science. Selected Papers.* Edited by E. Samuel Overman. The University of Chicago Press, Chicago & London.
- Paasi, Anssi (1997): Rajat globalisoituvassa maailmassa: poliittisen maantieteen näkökulma. Teoksessa Saarikoski, Vesa: *Raja railona aukeaa? Eurooppalaisia kohtaamisia idän ja lännen välissä.* Turun Yliopisto, Turku.
- Palonen, Kari (1983): Politics as a Dramatic Action Situation. Teoksessa Heiskanen, Ilkka & Hänninen, Sakari: *Exploring the Basis of Politics. Five Essays on the Politics of Experience, Language, Knowledge and History.* The Finnish Political Science Association, Helsinki.
- Parusnikova, Zuzana (1992): Is a Postmodern Philosophy of Science Possible? *Studies in History and Philosophy of Science* 23:1, s. 21-37.
- Patomäki, Heikki (1994): Emerging Late-Modern Reconstructivism. *Journal of Peace Research* 31:4, s. 451-459.
- Patomäki, Heikki (1997): The Rhetorical Strategies and the Misleading Nature of Attacks on 'Postmodernism': A Reply to Østerud. *Journal of Peace Research* 34:3, s. 325-329.
- Pulkkinen, Tuija (1996): *The Postmodern and Political Agency.* Hakapaino, Helsinki.
- Pulkkinen, Tuija (1997): The Postmodern Moment in Political Thought. Teoksessa Haikala, Sisko & Kotkavirta, Jussi & Palonen, Kari (toim.): *Finnish Year*

- rbook of Political Thought* 1:1. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Pursiainen, Christer (1995): The Heritage of Soviet Foreign Policy Studies. *Idäntutkimus* 2:2, s. 7-31.
- Rorty, Richard (1986): *Philosophy and the Mirror of Nature*. Blackwell, Oxford.
- Rosaldo, Renato (1989): *Culture & Truth. The Remaking of Social Analysis*. Beacon Press, Boston.
- Rosenau, Pauline (1990): Once Again Into the Fray: International Relations Confronts the Humanities. *Millennium: Journal of International Studies* 19:1, s. 83-110.
- Rustin, Michael (1991): *The Good Society and the Inner World: Psychoanalysis, Politics and Culture*. Verso, London & New York.
- Searle, John (1994): The Problem of Consciousness. Teoksessa Michael, Michaelis & O'Leary-Hawthorne, John, toim.: *Philosophy in Mind. The Place of Philosophy in the Study of Mind*. Kluwer Academic Publishers, Boston & Dordrecht & London.
- Segerstråle, Ullica (1995): Anti-Science: The Fight for Science and Reason. *Science Studies* 9:1, s. 5-25.
- Smith, Steve (1995): The Self-Images of a Discipline: A Genealogy of International Relations Theory. Teoksessa Booth, Ken & Smith, Steve, toim.: *International Relations Theory Today*. Polity Press, Cambridge.
- Smith, Steve (1997): Epistemology, Postmodernism and International Relations Theory: A Reply to Østerud. *Journal of Peace Research* 34:3, s. 330-336.
- Sylvester, Christene (1994): *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Østerud, Øyvind (1996): Antinomies of Postmodernism in International Studies. *Journal of Peace Research* 33:4, s. 385-390.
- Uus, Undo (1994): *The Blindness of Modern Science*. Tartu Observatory, Tartu.
- Vähämäki, Jussi (1995): *The Difference Between Social System and Singularity*. Esitys symposiumissa Otherness, Identity & Politics, 15.-17.12.1995, Helsinki.
- Väyrynen, Tarja (1993): Konfliktinratkaisu toisen kohtaamisena: huomioita ongelmanratkaisu-työryhmistä schütziläisen fenomenologian pohjalta. *Kosmopolis* 23:4, s. 75-89.
- Walker, R.B.J. (1993): *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Winch, Peter (1958): *The Idea of a Social Science and Its Relation to Philosophy*. Routledge & Kegan Paul, London & Henley.